

'Europeanen zien een andere Mandela dan Zuid-Afrikanen'

Mandela lijkt in dezelfde meditatieve stemming als Mahatma Gandhi tijdens een staatsbezoek op 15 oktober 1990 in New Delhi, India.

Foto AFP

Joost van den Broek

Twee imago's had Mandela: een fel voor binnenlands en een zacht voor buitenlands gebruik. Voor Afrikaners was hij de grootvader; van het ANC moesten ze weinig hebben. Zo werd Mandela klaargestoomd als superster.

DOOR WIM BOSSEMA

Toen Ineke van Kessel zich aan het inlezen was voor de biografie

Nelson Mandela, in een notendop (Uitgeverij Bert Bakker, 2010), raakte ze al gauw in de ban van 'The making of Nelson Mandela'. Wanneer en hoe is Mandela dat icoon geworden van het ANC? Ze stuitte op Mandela's uiteenlopende imago's. Europeanen en Zuid-Afrikanen zien elk een heel andere Mandela.

Mandela moest worden 'geretoucheerd', rond 1980, schrijf u in uw boek.

'Eind jaren zeventig besluit het ANC dat de campagne een gezicht moet krijgen en dat wordt sterk beïnvloed door de Britse anti-apartheidsbeweging. Die had samen met het ANC de campagne 'release all political prisoners' en dan wordt het, vanaf 1980: Release Nelson Mandela. Dan verschuift het steeds meer naar Mandela toe. Er komen posters waar alleen opstaat: Release Nelson Mandela.

'Vanaf dan zie je parallelle imago's. Het internationale imago is dat van de staatsman die Gandhi-achtige proporties heeft. Dat imago is niet geschikt voor binnenlands gebruik. Daar hangt de geloofwaardigheid van Mandela samen met de gewapende strijd. Die moet je wegretoucheren voor westers publiek.

'Op de website van de Nelson Mandela Foundation staan verschillende posters. Je ziet Mandela als een Che Guevara, met een grote baard en voorwerpen die horen bij de gewapende strijd. Er zijn ook posters met een gekwelde oudere man, de respectabele gentleman op wie het Westen zijn hoop vestigt.

'Op Robbeneiland wordt duidelijk dat Mandela het ANC-gezicht wordt. Dat staat haaks op de ANC-traditie van het collectieve leiderschap. Op Robbeneiland zijn daarover harde noten gekraakt. Anderen zeiden: "Hoho, dat is niet onze traditie, wij zijn niet van de

Grote Man." En hij weet ze ervan te overtuigen dat het voor de public-relations goed is.

Hoe werd Mandela de knuffelzwarte van de blanken?

'Dat begon ver nadat hij was vrijgelaten. Al die Afrikaners die graag met Mandela op de foto wilden... Ik heb bij de Nelson Mandela Foundation al die brieven gelezen aan Mandela, veel brieven van Afrikaners: "Dear Madiba, ik wil u hartelijk bedanken voor alles wat u voor ons land hebt gedaan. Kunt u zorgen dat er wat meer boeken in het Afrikaans in de bibliotheek van Pretoria komen?" En: "Mijn moeder wordt negentig, zou u haar een verjaardagskaart kunnen sturen?" En: "Mijn dochter wil maar niet haar best doen op school, als u haar nu eens een briefje schrijft."

'Je ziet bij Afrikaners dat het beeld van Mandela zich loszingt van het ANC. Het ANC vinden ze niks, dat verknoeit de boel, is incompetent en corrupt. Mandela wordt een favoriete grootvader met wie iedereen graag op de foto wil, van wie niemand iets kwaads wil horen.

'Dat sprak niet vanzelf. In 1990 was er nog grote angst onder Afrikaners. Ik zat in de trein van Johannesburg naar Kaapstad op de dag van zijn vrijlating, ik deelde de coupé met een oudere Afrikaner mevrouw en die had een transistorradio aan haar oor, en mompelde steeds "daar kan niets goeds van komen, ik zeg u: daar kan niets goeds van komen." Dat was de angst voor de terrorist die vrijkwam.

'Die eerste toespraak na zijn vrijlating was helemaal niet verzoenend. De strijd wordt voortgezet; de sancties moeten gehandhaafd blijven. Blank Zuid-Afrika schrok zich te pletter. Voor zwart Zuid-Afrika was het geruststellend, want daar heerste de verwachting 'the old man has sold us out', Mandela heeft een

deal gesloten. Hij wilde zwart Zuid-Afrika geruiststellen: ik ben helemaal van jullie.'

Is hem dat gelukt?

'Ja en nee. De persoon van Mandela blijft heilig, ook voor zwarte Zuid-Afrikanen. Je mag weinig kwaads opmerken. Er heerst wel kritiek op het compromis. Vooral is er onvrede over de clausules waarin het eigendomsrecht wordt gerespecteerd. En net als de Afrikaners Mandela loszingen van het ANC, zingen ook zwarte Zuid-Afrikanen Mandela los van dit compromis.

'Ze zeggen: "Het ANC was te slap, we hadden gewoon de macht moeten grijpen." Ik denk dat het een illusie was dat het ANC dat had gekund, maar het was wel de verwachting van vooral militante jongeren. Rond 1990 was het beeld: we marcheren gewapend naar Pretoria en we nemen Union Buildings in. Dat dat een onrealistische inschatting was, wil er nog steeds niet in.'

Internationaal verwierf Mandela zich de status van superster. Hoe deed hij dat?

'De eerste jaren na 1990 hebben een grote rol gespeeld bij Mandela's internationale imago. Dat is groots, zoals je boven je eigen verleden kunt uitstijgen, een vader van de natie worden en zeggen: 'Vergeten en vergeven is niet wat we doen, maar we gaan het verleden verwerken en accepteren.' Hij maakte al die symbolische gebaren. Iedereen herinnert zich de rugbywedstrijd voor het wereldkampioenschap. Al dat theedrinken met iedereen. Met Betsie Verwoerd (de 94-jarige weduwe van Hendrik Verwoerd, architect van de apartheid, red.) en met de openbaar aanklager die hem de cel in had gekregen.

'Dat ging veel zwarte Afrikanen te ver hoor! Dat theedrinken schept natuurlijk wel een imago van

iemand die het land bij elkaar houdt. Tien jaar eerder was het scenario: dit zou uitlopen op een bloedbad. Tegenover het beeld van een bloedige rassenoerlog was dat theedrinken toch verrassend.

'En dat kon je toeschrijven aan die ene persoon die het vermogen had zwart Zuid-Afrika mee te nemen en blank Zuid-Afrika geruist te stellen. En daarmee ook de rest van de wereld Zuid-Afrika te beschouwen als een modelland. In die tijd kwamen bij mij massa's studenten langs die dachten dat Zuid-Afrika het beloofde land was.

'De Commissie voor Waarheid en Verzoening kreeg onwerkelijke proporties. Tutu heeft er als voorzitter een moreel-ethisch toneelstuk van gemaakt. Dat sprak enorm tot de verbeelding. Zuid-Afrika werd gidsland. Het land zou alles in een keer goed doen. Het heeft de beste grondwet van de wereld, gelijke rechten voor mannen en vrouwen en homo's, en God mag weten wat.'

Hoe ging Mandela met die heiligenstatus om?

'Die liet zich dat welgevallen. Hij genoot er zichtbaar van, maar het is hem nooit naar het hoofd gestegen. Dat vind ik knap, want iemand in zo'n positie gaat toch zelf geloven dat hij een profeet is. Zo niet God zelf. Hij kon zichzelf relativeren. Madiba was tegelijkertijd een autoritaire man. Er zijn talloze voorbeelden waarbij hij alle overleg aan zijn laars lapt en zei: ik wil het zo. Al die filmsterren vond hij heerlijk, de Spice Girls bijvoorbeeld. De bewondering van Bill Clinton vond hij geweldig.

'Hij is keurig afgetreden na de eerste termijn. Zijn huis in Qunu is ook niets bijzonders - een replica van het bewakershuis in de gevangenis.'

U verwijt hem dat hij als president niets gedaan heeft aan de aidsepidemie.

'Dat verwijt hij zichzelf ook. Hij is toen alsnog als oude man het land introkken en op bijeenkomsten zei hij: mensen, dit is in strijd met onze Afrikaanse tradities, wij praten hier nooit over, maar nu is er een noodtoestand. Onze jonge generatie gaat eraan, dus mensen: dit is een condoom en zo doe je dat. En dat gaan jullie vanaf nu allemaal doen. Dat is knap van iemand van zijn leeftijd.'

Hij was geen vader voor zijn kinderen, schrijft u.

'Om te beginnen is er de scheiding met Evelyn. Voor de kinderen moet dat een traumatische ervaring zijn geweest. Voor het publiek is de indruk gewekt alsof dit een grote Afrikaanse familie is en dat die kinderen van Evelyn ook bij Winnie deel waren van het gezin. Daarover hoor je ook andere verhalen. Dat het moeizaam en met veel fricties ging. Papa was nooit thuis. Hij had in de jaren met Evelyn waarschijnlijk ook links en rechts een vriendinnetje en als Evelyn hem daarop aansprak zei hij: "Bemoei je er niet mee, ik ben een Afrikaanse man, ik maak dat zelf uit."

'Als je de brieven uit de gevangenis leest, is het almaar van: "Doe beter je best, ik ben erg teleurgesteld in jou, wat zijn dat nou voor rapportcijfers, hoe kan je papa nou zo teleurstellen?" Hij verwachtte dat de kinderen zich ook in dienst van de idealen van vader zouden stellen. Met zijn zoons gaat dat verschrikkelijk moeizaam. Die willen hem ook niet meer komen opzoeken op Robbeneiland. De dochters komen wel, de oudste die met de Swazi-prins is getrouwd en een kind krijgt. Met kleinkinderen, dan is het opeens weer anders.

'Toen hij vrijkwam, was hij natuurlijk niet beschikbaar of aanspreekbaar. En zijn kinderen klagen daar ook over: 'Kennelijk ben jij de vader van de natie en niet die van ons.'

Dat persoonlijk drama is bijna een klassiek tragedie, en toch komt er

weinig van naar buiten. Hoe komt dat?

Indië

2010 Nelson Mandela in een notendop

'Dat retoucheert hij weg. Neem Winnie met haar minnaars en haar knokploeg. Lange tijd heeft hij niet willen geloven dat het waar was. Wat ook begrijpelijk is, want op Robbeneiland werden de geruchten ook gebruikt om hem te sarren: "Nou Mandela, wat ik nou toch weer gehoord heb over je vrouw; ze heeft een vrijer."

'En dan komen al die schandalen naar buiten met Winnies Football Club eind jaren tachtig. Als er een delegatie langskomt om te zeggen dat het zo niet langer gaat, zet ze die de deur uit. Albertina Sisulu zag de kinderen die in elkaar werden geslagen. Mandela had een groot schuldgevoel ten opzichte van Winnie. Winnie had hij achtergelaten met de kinderen, die stond overal alleen voor, die werd voortdurend gepest en gesard door de veiligheidspolitie, ze werd verbannen naar de provincie. Dat Mandela denkt "Ik moet Winnie door dik en dun steunen", daar kan ik inkomen. Mandela dacht pas zo kan het niet langer, toen het ook voor hem persoonlijk kwetsend werd, toen ze openlijk met haar vrijer te koop liep en dronken van de feestjes kwam. En niet met hem in hetzelfde bed wilde slapen. In de rechtszaal moest hij dat vertellen. Hij zei iets als "Ik voelde me de eenzaamste man in de wereld". Toen kreeg je een glimp te zien van zijn persoonlijk drama.'

CV

1948 Geboren in Roermond

1969 - 1988 journalist ANP, NDP
prijs voor reportages uit Zuid-Afrika (1985)

1988 - heden onderzoeker van het Afrika-Studiecentrum in Leiden

2000 Beyond our wildest dreams: the United Democratic Front and the transformation of South Africa

2005 Zwarte Hollanders: Afrikaanse soldaten in Nederlands-